

CZU 343.224.1

DOI 10.5281/zenodo.5174449

VÂRSTA ȘI RESPONSABILITATEA – SEMNE ALE SUBIECTULUI MINOR AL RĂSPUNDERII PENALE

Valentina RUSSU,
doctorandă

Situația minorului delincent în sistemul justiției penale constituie o preocupare permanentă atât pentru autoritățile naționale, cât și pentru societatea civilă, iar în ultimii ani Republica Moldova a întreprins o serie de reforme și acțiuni în vederea protejării acestui subiect sensibil în sfera penală. Cu toate acestea, există încă o serie de lacune sistemice și legale, inclusiv ce țin de domeniul dreptului penal. Astfel, cercetarea multiaspectuală a vârstei și responsabilității minorului în calitate de subiect activ al răspunderii penale este un imperativ ce rezidă în necesitatea implementării unui sistem de prevenire cât mai eficient, luându-se în considerare atât personalitatea infractorului minor, cât și influența răspunderii penale asupra sa.

Cuvinte-cheie: minor, infracțiune, răspundere penală, vârstă, responsabilitate.

AGE AND RESPONSIBILITY - SIGNS OF THE MINOR SUBJECT OF CRIMINAL LIABILITY

Valentina RUSSU,
PhD student

The situation of juvenile delinquent in the criminal justice system is a permanent concern for national authorities and for civil society, and in recent years the Republic of Moldova has undertaken a series of reforms and actions to protect this sensitive subject in the criminal sphere. However, there are still a number of systemic and legal gaps, including in the area of criminal law. Thus, the multiaspectual investigation of the age and responsibility of minor as an active subject of criminal liability is an imperative that resides in the need to implement a prevention system as effective as possible, taking into account both the personality of the juvenile offender and the influence of criminal responsibility on him.

Keywords: minor, crime, criminal liability, age, responsibility.

Introducere. Criminalitatea minorilor, ca parte a criminalității, constituie o problemă pentru care încă nu a fost găsită o soluție eficientă definitivă. Deci se impune abordarea multilaterală a fenomenului criminalității minorilor și cercetarea particularităților răspunderii penale a acestora, prin studierea legislației în vigoare și a interpretărilor doctrinare, în vederea elaborării și implementării unor mecanisme cât mai eficiente de individualizare a răspunderii penale a minorilor și perfecționării legislației penale pentru a asigura realizarea oportună a scopurilor pedepsei penale în raport cu această categorie de subiecți.

În acest sens, accentuăm că lupta împotriva delincvenței juvenile trebuie să se bazeze

pe o abordare complexă a factorului de prevenire în cadrul unei politici sociale adecvate, care să asigure corectarea comportamentului personalității minore, în principal prin mijloace neprivative de libertate.

Scopul articolului este de a caracteriza minorul în calitate de subiect activ al răspunderii penale, făcându-se referire la vârsta și responsabilitatea acestuia, având la bază reglementările legislative și interpretările doctrinei penale.

Metodologia cercetării. În scopul elaborării acestei cercetări autorul valorifică metode de cercetare specifice, dintre care metoda logică, metoda sintezei, metoda comparativă, descrierea, metoda sistemică etc. La baza cercetării se află prevederile legislației în vigoare, cât

și interpretările doctrinare ale savanților autohtoni, dar și ale celor străini, diverse studii cuprinse în culegeri de materiale ale conferințelor, articole științifice, comentarii aplicative etc.

Rezultate obținute și discuții. Răspunderea penală, ca formă a răspunderii juridice, este definită în literatura de specialitate ca *însuși raportul juridic penal de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii, între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, raport complex al cărui conținut îl formează dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica sancțiunea prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate, în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii* [1, p. 34].

Potrivit noțiunii legale (art. 50 CP al RM), *se consideră răspundere penală condamnarea publică, în numele legii, a faptelor infracționale și a persoanelor care le-au săvârșit, condamnare ce poate fi precedată de măsurile de constrângere prevăzute de lege* [2].

Având în vedere prevederile legii penale și interpretările doctrinare, menționăm că răspunderea penală a minorilor comportă un anumit specific, determinat în primul rând de vârsta acestora, iar la general, minoritatea constituie o circumstanță excepțională care determină aplicarea unui regim sancționator mai blând.

În mod normal, societatea trebuie să respecte ordinea de drept, iar cei care nu se conformează și încalcă prescripțiile legii sunt supuși răspunderii. Temei al răspunderii penale îl constituie săvârșirea unei infracțiuni. Această cerință este evidențiată și de către autorul român M.A. Hotca, care subliniază că orice formă de răspundere juridică trebuie să se întemeieze pe o faptă juridică. Temeiul tuturor formelor de răspundere juridică îl constituie fapta juridică *lato sensu*, respectiv o realitate de care legea penală leagă geneza unui raport juridic de răspundere concret [3, p. 187]. Astfel, în cazul săvârșirii infracțiunii de către un minor, la stabilirea temeiului juridic al răspunderii penale, pe lângă celelalte

semne ale componenței de infracțiune, se vor identifica și semnele acestuia în calitate de subiect minor al infracțiunii.

Răspunderea penală a minorilor este o tematică ce a generat de-a lungul timpului numeroase controverse doctrinare. În egală măsură, sub aspectul prevederilor legislative, tratamentul penal al minorului infractor a suferit în permanență modificări/ completări, referitoare atât la vârsta necesară pentru tragerea la răspundere penală, cât și sub aspectul sancțiunilor aplicabile. Rațiunea acestei stări de fapt rezidă în împrejurarea că, în mod necesar, calitatea de subiect activ al infracțiunii presupune existența discernământului, respectiv aptitudinea psihică a persoanei de a înțelege și de a-și asuma normele de conduită impuse de dreptul penal, precum și capacitatea de a-și stăpâni și dirija în mod conștient acțiunile sau inacțiunile și de a-și manifesta voința în raport cu exigențele impuse de acestea. Omul nu este înzestrat însă cu aceste însușiri din momentul nașterii, ci le dobândește treptat pe parcursul vieții, în procesul de creștere și dezvoltare biopsihică. Astfel, devine necesar de a se stabili din care etapă a dezvoltării sale persoana poate fi considerată ca având însușirile necesare pentru a fi subiect activ al infracțiunii.

În vederea caracterizării minorului în calitate de subiect activ al răspunderii penale, considerăm necesar a prezenta câteva trăsături ale răspunderii penale în general. Ori, după cum menționează autorul Z.A. Astemirov, fără o abordare corectă a noțiunii de răspundere penală nu poate fi determinată esența acestei răspunderi în cazul minorilor. Fără luarea în vedere a laturii pozitive a răspunderii penale, stabilită de lege, nu poate fi identificată nici esența și particularitățile acestei răspunderi raportate la minori [4, p. 8].

Pe măsura cunoașterii necesității și a atingerii nivelului de libertate, persoana, în mod dinamic (prin parcurgerea unor etape de vârstă), capătă posibilitatea de a fi supusă unei sau altei forme a răspunderii juridice. Cu alte cuvinte, răspunderea juridică, din punct de vedere subiectiv, se definitivează (în aspectul limitelor de influență), pe măsura dezvoltării persoanei, configurării depline a conștiinței și

voinței, extinderii viziunilor subiective.

De aici se deduce și faptul că, pe măsura formării, socializării persoanei, una sau altă formă a răspunderii juridice devine un element intern, iar, prin aceasta, și un element determinant. Nu este posibil de a nu lua în considerare acest ultim fapt la soluționarea problemei privind răspunderea în aspect obiectiv, la determinarea formelor de răspundere juridică și a subiecților activi ai ei [4, p. 13]. Or, atribuirea arbitrară a răspunderii juridice contravine naturii persoanei însăși și nu oferă rezultatele necesare. Bineînțeles, acest ultim fapt este cu atât mai categoric, în cazul minorilor.

În ansamblu, normele juridice au un caracter educativ, în raport cu toți membrii societății, influențează comportamentul fiecărei persoane conștiente. Însă, în calitate de persoane concrete, căreia i se adresează, nu intervin toate persoanele, dar numai cele care pot fi subiecți activi ai răspunderii penale. Limitele acestor categorii de persoane le stabilește legea penală, legiuitorul, prin intermediul evidenței și evaluării corecte a legităților de dezvoltare și formare a personalității. În acest ultim sens, o importanță definitorie și principială o au două criterii: social-biologic și social-psihologic – vârsta și nivelul de conștiință, care reflectă acumularea experienței sociale, gradul și nivelul de socializare a personalității [4, p. 15].

Principială este limita de vârstă, fără a neglija însă rolul nivelului și caracterului conștiinței, de la care începe răspunderea penală.

Este important a menționa că copilul de la o vârstă fragedă începe a conștientiza esența și sensul unui ansamblu de interdicții și prescripții, care, în afara cunoașterii de către acesta, sunt vizate de legea penală. De exemplu, se știe că nu se poate a fura, a bate etc. Concomitent, intervine cunoașterea previziunii și pericolul acestor fapte, sentimentul de răspundere pentru comiterea lor. Și această situație, se completează, inițial, în sfera obișnuinței, iar ulterior a conștiinței. Dar, acest ultim fapt nu determină lansarea răspunderii penale de la o vârstă fragedă.

În viziunea autorului Z.A. Astemirov, răspunderea penală trebuie să posede un anumit nivel de conștientizare juridică, elucidate

concomitent și în baza conștientizării morale și, în măsură mare, a celei politice. În acest sens, conștiința juridică trebuie să posede, ca conținut, perceperea de către persoană a pericolului social al unui anumit comportament, a unor sau a altor fapte, ilegalitatea lor și prezumția evaluării negative a acestora de către societate, stat [4, p. 16].

Minorul este o personalitate în formare, care treptat (dinamic) cunoaște necesitatea și își atinge nivelul de libertate, căpătând, în acest fel, posibilitatea de a lua decizii în mod conștient, adică a acționa cu responsabilitate, pe măsura înțelegerii conștiente a legităților dezvoltării sociale și a regulilor de conviețuire.

Având în vedere prevederile legii penale, constatăm că minorul dobândește un nivel suficient de responsabilitate în sensul conștientizării caracterului acțiunilor sale și a urmărilor acestor acțiuni, dar și capacitatea de a-și manifesta pe deplin voința și de a-și dirija acțiunile la vârsta de 16 ani (vârsta generală a răspunderii penale). Astfel, potrivit alin. (1) art. 21 CP RM *sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani* [2]. Totodată, legiuitorul prevede o listă exhaustivă de infracțiuni răspunderea penală pentru săvârșirea cărora survine de la 14 ani. Deci, în conformitate cu alin. (2) al aceluiași articol, *persoanele fizice care au vârsta între 14 și 16 ani sunt pasibile de răspundere penală numai pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.145, 147, 151, 152 alin. (2), art.164, 166 alin. (2) și (3), art.171, 172, 175, 186-188, 189 alin. (2)-(6), art. 190 alin. (2)-(5), art. 192 alin. (2)-(4), art. 192¹ alin. (2) și (3), 196 alin. (4), art.197 alin. (2), art.212 alin. (3), art. 217 alin.(4) lit. b), art. 217¹ alin. (3) și alin. (4) lit. b) și d), art. 217³ alin. (3) lit. a) și b), art. 217⁴, art. 217⁶ alin. (2), art. 260, 268, 270, 271, art. 275, 280, 281, 283-286, 287 alin. (2) și (3), art. 288 alin. (2), art. 290 alin. (2), art. 292 alin. (2), art. 317 alin. (2), art. 342* [2].

Raționamentul reducerii limitei de vârstă la 14 ani pentru săvârșirea infracțiunilor expres enumerate la alin. (2) art.21 CP RM se explică prin faptul că reieșind din ca-

racterul și gradul prejudiciabil evident al acestor infracțiuni, minorul este capabil să conștientizeze, chiar de la 14 ani, că prin faptele respective atentează la valorile sociale protejate de legea penală.

De asemenea, analiza faptelor prevăzute de art. 21 alin. (2) CP RM scoate în evidență problema privind importanța răspândirii acestor infracțiuni printre minori, în vederea stabilirii în lege a răspunderii penale a acestora.

Totodată, în literatura de specialitate s-a conturat ideea că nu sunt temeuri pentru a prezuma că răspândirea anumitor fapte, în rândul minorilor, ca situație criminologică, a ajutat un rol principal în alegerea categoriilor de infracțiuni pentru care este prevăzută răspunderea penală de la 14 ani. În primul rând, nu toate infracțiunile vizate comportă un caracter deosebit de răspândit printre minori. În al doilea rând, anumite categorii de infracțiuni, precum furtul, huliganismul, reflectă particularitățile personale ale infractorilor de această categorie. În al treilea rând, răspândirea unor sau altor fapte infracționale printre minori este un fenomen relativ și trecător [4, p. 41-42].

Minorii cu vârsta între 16 și 18 ani sunt considerați, conform legii penale, subiecți activi de drept, care sunt responsabili deplin și supuși răspunderii penale. Totuși, în aspect social-psihologic, aceștia rămân a fi minori, se deosebesc de adulți prin anumite particularități subiective și acest ultim fapt urmează a influența soluționarea problemei privind răspunderea penală a acestora. În context, recunoașterea minorilor de această vârstă pe deplin responsabili nu determină egalarea acestora cu adulții [5, p. 92].

M.A. Hotca menționează că cele două criterii subiective ale răspunderii penale (vârsta și nivelul de conștiință), în particular vârsta, au fost prevăzute de lege și limitate la nivel de incidență a răspunderii penale, anume ținându-se seama de starea psiho-psihică a etapelor minorității în afara acestor limite minorii nefiind răspunzători în fața legii penale [3, p. 751].

Cu alte cuvinte, dincolo de controlul uman asupra conduitei nu poate exista infracțiune. Dacă simplul gând referitor la săvârșirea unei fapte nu atrage răspunderea, este necesar ca

totuși, menționează M.A. Hotca, ca activitatea exteriorizată să provină de la o persoană care are discernământ și care beneficiază de libertatea de voință și acțiune [3, p. 204-205].

În continuare menționăm că vorbind despre semnele minorului în calitate de subiect al răspunderii penale, în aspect socio-psihologic, este necesar să explicăm și importanța nivelului de conștiință a persoanei, nivelul de socializare a ei, care servește ca legitate a răspunderii penale.

În calitate de asemenea criteriu (nivelul de conștiință), dreptul penal utilizează noțiunea de *responsabilitate*. Conform art. 22 CP RM, responsabilitatea este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile [2].

În continuare menționăm că legislația în vigoare și doctrina penală face distincția între minorul în privința căruia nu sunt îndeplinite condițiile pentru a răspunde penal, respectiv cel în privința căruia aceste condiții sunt îndeplinite. La temelia acestei distincții stă aceeași împrejurare, respectiv absența sau existența discernământului, văzut ca fiind capacitatea unui individ de a delibera asupra conduitei sale și a consecințelor acesteia și de a-și organiza astfel motivat activitatea [8, p. 744].

Data fiind necesitatea stabilirii gradului în care un individ are capacitatea de a discerne între bine și rău, în practică se apelează la efectuarea expertizei medico-legale psihiatrice, care, la rândul său, operează cu evaluarea existenței discernământului pe trei trepte de structurare: discernământ integru, ce reflectă starea de normalitate psiho-fizică a individului, discernământ limitat sau mult diminuat, stare ce reflectă o calitate afectată a funcțiilor intelectual-cognitive și etico-morale, datorită insuficienței maturizării a individului, care nu afectează însă responsabilitatea lui în sensul înlăturării acesteia, ci doar în sensul atenuării și discernământ abolit, stare ce echivalează cu iresponsabilitatea [9, p. 305-306].

Pornind, așadar, de la premisa că această capacitate de a discerne între bine și rău se dezvoltă odată cu înaintarea în vârstă și acumu-

larea experienței sociale, legiuitorul a instituit grade diferite de intensitate a prezumției lipsei de discernământ în raport cu vârsta, în privința minorului care nu a împlinit 16 ani, respectiv prezumția de existență a discernământului în privința minorului care are 16 ani împliniți.

Făcând trimitere la prevederile legii penale a României, menționăm că potrivit art. 113 alin. (1) al acesteia, *minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal*, iar în conformitate cu alin. (2) al aceluiași articol, *minorul care are vârsta între 14 și 16 ani răspunde penal, numai dacă se dovedește că a săvârșit fapta cu discernământ* [10]. Deci, spre deosebire de legea penală națională, Codul penal al României stipulează expres cerința existenței discernământului la săvârșirea faptei, dacă făptuitorul are vârsta între 14 și 16 ani. Se poate constata, așadar, că prezumția de lipsă a discernământului continuă să existe și după împlinirea vârstei de 14 ani, cu mențiunea că ea dobândește, prin voința legiuitorului, un caracter relativ, putând fi răsturnată ca urmare a dovedirii existenței discernământului în momentul comiterii faptei. Acest lucru se realizează, după cum am menționat, printr-o expertiză medico-legală psihiatrică, menită să stabilească dacă minorul are capacitatea de a discerne, de a realiza semnificația socială a conduitei sale.

După cum s-a remarcat în literatura de specialitate [11, p. 464], concluziile expertizei de specialitate se vor raporta întotdeauna la fapta concretă, deoarece este posibil ca, în ipoteza comiterii de către un minor a mai multor fapte prevăzute de legea penală, în raport cu unele să se constate prezența discernământului, iar în raport cu altele să se stabilească absența acestuia. Remarca este justă deoarece, fiind vorba despre un minor care se află în plin proces de acumulare a experienței de viață, de desăvârșire a procesului de educare, există posibilitatea ca anumite acte de conduită să fie percepute la adevărata lor dimensiune, în timp ce altele – nu.

În cele din urmă, art. 113 alin. (3) din legea penală a României prevede că *minorul care a împlinit vârsta de 16 ani răspunde penal potrivit legii* [10], fiind prezumată existența discernământului. Însă, la fel ca și în cazul majorilor, prezumția de existență a discer-

nământului are un caracter relativ, putând fi înlăturată tot prin efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice.

Bineînțeles, atingerea unui nivel de responsabilitate se raportează la împlinirea unei anumite vârste. Astfel, responsabilitatea poate servi ca legitate pentru răspunderea penală a minorilor doar în cazul în care este examinată drept o calitate a persoanei obținută la o anumită etapă a vârstei, etapă de dezvoltare. Potrivit unor autori, formarea acestei calități (responsabilității) poate avea loc doar cu avansarea vârstei, în timp ce pierderea ei persoana o poate avea din cauza diferitor motive și, în primul rând, a unei boli psihice. Din aceste considerente, responsabilitatea nu poate fi tratată ca antiteză a iresponsabilității. Cu alte cuvinte, conținutul responsabilității, în principal cu caracter social-psihologic, constituie o categorie social-juridică, iar conținutul iresponsabilității în principal are aspect medico-psihiatric, constituie o categorie social-biologică și, din aceste considerente, și o noțiune juridică [5, p. 68].

Vorbind despre vârstă și responsabilitate – semnele generale ale subiectului infracțiunii, menționăm că legea penală prevede anumite categorii de infracțiuni cu subiect activ calificat (special). Deci, pe lângă semnele generale, subiectul acestor infracțiuni trebuie să posedă și o calitate specială. În multe cazuri, minorul nu poate fi subiect al acestor infracțiuni, deoarece adesea deținerea calității speciale (de exemplu, funcționar public, judecător etc.) presupune atingerea unei vârste anumite, subiectul fiind matur.

Având în vedere că criteriile de abordare a regimului penal al minorilor este diferit în fiecare țară, punând accent pe criteriile (evident orientative) menționate de către autorul I. Pitulescu (*vârsta de la care minorul răspunde penal; regimul sancționator al minorului infractor și sistemul de ocrotire a minorului în pericol moral sau care nu răspunde penal; regimul de executare a sancțiunilor de drept penal și a măsurilor cu caracter educativ și de ocrotire; asistența și integrarea socială post-penală a minorilor infractori, care au executat o pedeapsă sau o măsură educativă privativă de libertate*) [7, p. 39], se pune în evidență posibilitatea și inevitabilita-

tea răspunderii penale a persoanei, în raport cu anumite faze (etape) ale vârstei acestuia, precum și sistematizarea unor repere normative privind pedepsele aplicate minorilor (*măsurile de constrângere cu caracter educativ*).

Concluzii. Pe lângă particularitățile ce caracterizează latura penală a răspunderii minorilor, un interes deosebit îl are și latura criminologică. Astfel, în vederea realizării scopurilor de prevenire pe care le urmărește legea penală, este important de studiat personalitatea minorului în complexitatea sa. Totodată, descrierea semnelor subiectului minor al răspunderii penale, elucidarea esenței lor pune în valoare depășirea cadrului de limite juridice și a schemelor stabilite, evaluarea acestuia în limite

mult mai extinse, în aspect social-psihologic și criminologic, cu luarea în vedere a structurii ei complexe, raporturilor și determinantelor.

Grija față de minori și educarea acestora trebuie să devină o prioritate a statului, pentru a preîntâmpina săvârșirea infracțiunilor sau a altor abateri de către aceștia. Trebuie să se pună accentul pe dezvoltarea conștiinței sociale a copilului, a responsabilității și educarea acestuia în spiritul respectării valorilor sociale. Bineînțeles, rolul acesta nu revine doar statului și instituțiilor sale, dar întregii societăți, astfel educând copiii cu mai multă grijă, putem preveni mai eficient comportamentele infracționale ale acestora.

Referințe bibliografice:

1. Bulai C. Drept penal român. Vol. II. Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL. București, 1992.
2. Codul penal al Republicii Moldova. Cod nr. 985 din 18.04.2002. În: MO din 14.04.2009, nr. 72-74, art. 195.
3. Hotca M.A. Codul penal. Comentarii și explicații. București, Ed. C.H. Beck, 2007, 1598 p.
4. Астемиров З.А. Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних. Под редакцией Н.А. Стручкова. Москва: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1970, 126 p.
5. Casandra I. Pedepse penale aplicate minorilor. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018, 179 p.
6. Butiuc C. Răspunderea penală a minorilor. În: Revista de drept penal. Anul IX, nr. 4 (octombrie-decembrie). București, 2002, p. 32-37.
7. Pitulescu I. Delincvența juvenilă. București, Ed. Ministerului de Interne, 1995. 376 p.;
8. Dragomirescu V.T., Tratat de medicină legală, vol. II, București, Ed. Medicală, 1995, 828 p.
9. Basarab M., Pașca V., Mateuț Gh., Butiuc C., Codul penal comentat, vol. I, Partea generală, Ed. Hamangiu, 2007, 744 p.
10. Codul penal al României din 2009 publicat în MO, Partea I nr. 510 din 24 iulie 2009. În vigoare de la 01.02.2014. <https://legeaz.net/noul-cod-penal/pagina-3> Vizitat: 15.05.2021.
11. Streteanu Fl., Drept penal. Partea generală, București, Ed. Rosetti, 2003.

Despre autor

Valentina RUSSU,
doctorandă,
asistent universitar, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al RM
e-mail: valya.cociorva@mail.ru